

Yabancılık Dereceleri Işığında Katharina Reiss'in Metin Tiplerine Yeni Bir Bakış

Sine Demirkıvıran , İstanbul – Fayıka Göktepe , İstanbul

 <https://doi.org/10.37583/diyalog.1030850>

Öz

Her geçen gün yabancı ve yabancılık gibi kavramların önem kazanması ve filoloji alanlarında xenolojik ve fenomenolojik çalışmaların artması nedeniyle çeviribilimsel bir yaklaşımın da sergilenmesi zaruri olmuştur. Çeviribilim çerçevesinden bakıldığında, çevirmenler her kaynak metinde yabancıyla karşı karşıya gelmektedir. Çevirmen hem kaynak metni anlamak ve ardından da çeviride karşılaştığı yabancı fenomenleri erek metne aktarmakla yükümlüdür. Bu bağlamda hem xenoloji hem de fenomenolojiden yararlanmakta fayda vardır çünkü xenolojinin temel amacı yabancı sorunu ortaya çıkarmaktır; fenomenoloji ise yabancı fenomeni görünür kılar. Waldenfels yabancı fenomenoloji kuramında yabancı deneyimini ve yabancıyı anlamayı esas alarak yabancıyı derecelendirmektedir. Waldenfels'in yaklaşımı çeviri alanına uyarlandığında, kaynak metinde geçen yabancı fenomenleri derecelerine göre ayırtmak çevirmenlere kolaylık sağlamaktadır.

Bu nedenle bu çalışmada Katharina Reiss'in metin tipleri modeli, Bernhard Waldenfels'in yabancılık dereceleri üzerine olan çalışmasıyla ilişkilendirilerek, Reiss'in yaklaşımına yeni bir bakış açısı sağlanacaktır. Çevirmenler, çeviri eyleminin başlangıç safhasında, metin tipini belirlerken, hangi tür yabancılık ile karşılaşabileceklerini saptayabilir ve çevirmen kararlarını gözden geçirebilirler. Her bir saptama yabancıyı görünür kıldığından, bu görünürlüğün çeviri sürecinde de etkili olabileceği söylenebilir zira yabancının erek metinde ne kadar görünür olacağı metin tipine göre ve çevirmenin Skopos'una göre değişiklik gösterecektir.

Anahtar Sözcükler: Çeviri, Waldenfels, Yabancılık Dereceleri, Reiss, Metin Tipleri.

Abstract

A New View on Katharina Reiss' Text Types Using Degrees of Alienness

Due to the increasing importance of concepts such as alienness and foreignness and the rise of xenological and phenomenological studies in the field of philology, a translational approach has become necessary. From a translation studies perspective, translators are exposed to alienness in every source text. The translator's focus is on the transfer of those foreign phenomena to the target text. In this context, it makes sense to benefit from both xenology and phenomenology, since the main purpose of xenology is to reveal the alienness problem; phenomenology, on the other hand, makes the alien phenomenon visible. Waldenfels' approach to the phenomenology of alienness is based on alien experience and alien understanding, thereby establishing the degrees of alienness. When Waldenfels' approach is applied in

translation studies, it offers translators a way to recognize foreign phenomena more easily in the source text and classify them according to their degree.

Therefore, this study couples Katharina Reiss' text type model with Bernhard Waldenfels' work on degrees of alienness and provides a new perspective on Reiss' approach. In this context, Waldenfels' approach, when applied to the field of translation, can help to differentiate foreign phenomena according to their degree. Together with Reiss's text typology, translators can use the determination of their text type to identify what kind of alienness they may be dealing with and to review their translation decisions. Since every determination makes alienness visible in a sense, it can be said that this visibility can also be effective in the translation process, because depending on the text type and the translator's scope, the visibility of the alien in the target text can vary.

Keywords: *Translation, Waldenfels, Degrees of Alienness, Reiss, Text Types.*

EXTENDED ABSTRACT

Considering disciplines such as literary studies, cultural studies, communication studies, anthropology, ethnology, the importance of foreign studies is growing with each passing day. Foreign studies, also called as xenology, develop as an interdisciplinary branch of studies that focuses more on human beings and culture than on cultural, scientific, communicative, or aesthetic problems of alienness.

However, when it comes to the field of interactions between culture, interculturality, humans, and society to which translators are faced on a day-to-day, translation studies should also be included in the field of foreignness studies.

Bernhard Waldenfels' Phenomenology of the Alien proves to be useful when it is further considered in the terms of translation studies. If it is considered that the phenomenon of the alien is a phenomenon to which every translator is constantly exposed, then it is necessary to differentiate these alien phenomena. In this respect, Waldenfels' theory offers translation studies a possibility to differentiate cultural alien phenomena according to the degree of alienness. According to Waldenfels, the alien is always constituted based on the self. The self, on the contrary, is always within an order, so that the alien always lies outside of this order. The degrees of alienness indicate how far the alien lies outside of one's own orders. Waldenfels distinguishes three degrees of alienness depending on their intensity: everyday alienness, structural alienness, and radical alienness.

In pointing out the relationship between translation and the degrees of alienness, it is necessary to consider the types of texts. Because they have a great priority for the translator, especially since the first encounter with alien phenomena is with the source text. It is also a fact that the appearance of alien phenomena can vary depending on the text type.

The determination of the text type is a precondition for the determination of the translation method. Once the text type is determined, the translator uses different translation methods depending on the text type. Consequently, the translator is confronted with different degrees of alienness. In order to show the relationship between text types and degrees of alienness, this study first explains Katharina Reiss' text types by drawing on degrees of alienness.

Waldenfels' approach, when applied to the field of translation, can help to differentiate alien phenomena according to their degree. Together with Reiss's text typology, translators can use the determination of their text type to identify what kind of alienness they may be dealing with and to review their translation decisions. Since every determination makes alienness visible in a sense, it can be said that this visibility can also be effective in the translation process, because depending on the text type and the translator's scope, the visibility of the alien in the target text can vary.

Following the conclusions drawn in this paper, Katharina Reiss' text type table was further developed. The extended table illustrates the degrees of alienness assigned to the functions of text sorts and the equivalence criteria. The purpose of creating the table is to lay a foundation for categorizing text types according to their degrees of alienness.

From the evaluated table it can be concluded that informative text types contain less linguistic, cultural and social structures and belong to the everyday foreignness.

Expressive text types contain particularly artistic forms of expression and assume the transfer of aesthetic features of the source text to the target text as a criterion of equivalence. In

literary texts, the translator encounters primarily other languages, other cultures, other orders, and systems.

Operative texts, on the contrast, contain interwoven degrees of alienness. Texts such as advertisements or prospect texts characterize everyday alienness. This is due to the fact that such texts should appeal to the target reader and be comprehensible in order to fulfill the translation function.

Alien phenomena are referred to as *realia* in translation studies. In this respect, *realia* will also be dealt with in the context of this work in order to ensure the visualization of alien phenomena on a translation studies terrain. This translational term for alien phenomena refers, besides other considerations, to the fact that a culturally contextualized alienness is present. Thus, a cultural belonging can be inferred that *realia* always refers to a cultural phenomenon – and this particular phenomenon, viewed from another culture, can be called an alien phenomenon, because it does not exist in this other order.

With the aim of expanding the field of translational alienness research, this study examines Katharina Reiss' text types in the context of philosopher Bernhard Waldenfels's alienness studies and develops a new perspective on Reiss' text typology. The new perspective to be developed will not only contribute to xenology, but also provide translators with orientation in the translation process.

1. Giriş

Sınırların kalktığı ve kültürlerin kaynaştığı günümüz dünyasında, sınırlar ötesine geçişler çok da kolay olmamıştır. Kültürlerin karşı karşıya gelmesi, kültürel farkların ortaya konulması, kültürlerarası iletişimin sağlanması ve karşılıklı kültürlerarası yetilerin geliştirilmesi, kültür çalışmalarının başlıca konuları haline gelmiştir. Bu doğrultuda, dünya çapında izlenebilen siyasi ve ekonomik konjonktürler, teknolojik gelişmeler ve toplumların refah düzeylerinin artması, birçok disiplinin kültürel ve kültürlerarasılık çalışmalarına ivme kazandırmıştır. Bu kapsamda kültürlerarasılık, bizleri yabancı ile karşı karşıya getirmektedir. Rudolf Lindner, yüzümüzü yabancıya çevirdiğimizde yabancıya yönelik yeni bir bakış açısı geliştirmemiz gerektiğini söyler zira yabancı bizim bildiklerimizin dışına çıkarak, bizlere paradokslar ve kırılmalar sunmaktadır (Lindner 1989: 26). Yabancıyı niteleyen ise kendi bakış açımıza istinaden tam da bu paradokslar ve kırılmalardır.

Edebiyat, kültürbilim, iletişim ve çeviribilim gibi disiplinlere bakıldığında, yabancılık araştırmalarının her geçen gün daha da önem kazandığı anlaşılmaktadır. Yabancılık Araştırmaları, bir diğer ismiyle xenoloji¹, disiplinlerarası bilim dalı olarak ortaya çıkmaktadır. Xenoloji kültürel, bilimsel, iletişimsel veya estetik yabancılık sorunsallarından öte, insan ve kültürü odak alarak, yabancı sorunsallarını irdelemektedir. Her bilim dalı birbiri ile karşı karşıya geldiğinde, yabancı olgusunu kendi araştırma nesnesi ile ilişkilendirerek nesnel bir bakış açısı sunmaktadır (Albrecht 2003: 544).

Alois Wierlacher bu bağlamda birçok disipline hizmet edebilen bir kültürlerarası xenoloji kavramından yola çıkarak, odağın metnin derin yapısında yer alan kültürimgesel dönüştürme süreci olduğunu vurgular. Ona göre kültürlerarası xenoloji

[...] kültürel başkalık [kulturelle Alterität], kültürlerarası iletişim ve yorumbilimin davranışlarını yönlendiren temel kavramları, yabancı profillerini ve yabancılık derecelerini belirleyen kültür farklılıklarını, yabancı düşmanlığı içeren önyargıların kültürel işlevleri ve etkilerini, tolerans kavramını, yabancılık yapılarının işlevini, yabancılık ve inisiyatif arasındaki ilişkiyi, kültür değişimlerinde yabancının rolünü, sanatta yabancı deneyimine atfedilen anlamı ve kültürlerarası ‘anlama’da ortaya çıkan sorunları [irdeler].² (Wierlacher 1993: 52)

Kavramın açıklamasında da görüleceği üzere xenoloji birden fazla disipline hizmet etmektedir. Xenoloji, kültürel farklılıkları irdelerken, kültürün birey ve toplumlar üzerindeki etkisiyle birlikte kültürlerin devingenliği ve iç dinamiklerinde yabancı ve yabancılığın iz düşümlerini sürdürür, zira aidiyet hissedilemeyen yabancı fenomenlerin

¹ Dilimize yakın bir zaman içerisinde girmiş olan “xenoloji” kavramının yazımı konusunda henüz bir uzlaşmaya varılmamış olsa da bu kavram nadiren karşımıza “ksenoloji” olarak çıkmaktadır. Ancak Bernhard Waldenfels’in Türkçe’ye kazandırılmış çevirileri, Kadriye Öztürk’ün (“Ida von Hahn-Hahn’ın ‘Orientalische Briefe’ ve Lady Mary Montagu’nun ‘Briefe aus dem Orient’ Adlı Eserlerinde Doğu ile İlk Karşılaşmada Yabancılık”) ve Fayıka Göktepe’nin (“Yabancı Fenomenolojisi ve Çeviribilimde Yabancılaştırma Sorunsalı”) çalışmaları ele alındığında “xenoloji” kavramı için ödünçleme yöntemine başvurulduğu görülmektedir; bu nedenle de çalışmamızda da aynı yöntemin kullanılması uygun görülmüştür. İzlenen bu yolla, uluslararası alanda da daha görünür olacağımız inancındayız.

² Çeviri yazarlar tarafından gerçekleştirilmiştir.

kültüre, dile, insana ve toplumlara etkisi ancak bu fenomenlerin erek sisteme dönüşüm süreçlerini takip ederek gerçekleşmektedir.

Söz konusu, kültürlerarasılık, kültür, insan ve toplum ya da tüm bu kavramların birbirleri ile olan ilişkisi olunca, çeviribilimin xenoloji çalışmalarından uzak kalmasının mümkün olamayacağını söylemek yanlış olmayacaktır. Bu bağlamda Horst Turk, yabancılaşma sorunsalının çeviride ne denli ihmal edildiğini vurgulamaktadır; Turk'a göre çeviri araştırmaları kapsamında *yabancı* olanın yerleştirilmesi veya edinilmesi (yani bir diğer kültürün öğelerinin adaptasyonu) sıklıkla konu edilen meselelerdir. Ancak Turk, *yabancı* olanın tam olarak ne anlama geldiğinin ifade edilmemesinden de şikayetçidir (Turk 1993: 173).

Yabancı olanın yeri ve tanımıyla ilgili ilk çeviribilimsel irdelemeyi “Yabancı Fenomenolojisi ve Çeviribilimde Yabancılaşma Sorunsalı” başlıklı çalışmada görmek mümkündür (Göktepe 2019). Çalışmada, yabancı sorunsalını görünür kılabilmek için xenolojiden faydalanılmış ve yabancı sorunsalı yabancı fenomenolojisi ışığında, çeviribilimsel bir çerçevede ele alınmıştır; yabancılaşma, kapsamlı bir biçimde incelenmiş ve çeviri ile olan ilişkisine yer verilmiştir; ayrıca yabancı olanın yeri ve konumu yabancılaşma ve yerleştirme yöntemleri ile açıklanmıştır.

Şu an okumakta olduğunuz çalışmamızda ise çeviribilimsel yabancılaşma araştırmaları alanının genişletilmesi hedeflenerek, Katharina Reiss'in metin tipleri filozof Bernhard Waldenfels'in yabancılaşma dereceleri kapsamında irdelenerek Reiss'in metin tipolojisine yeni bir bakış açısı getirilecektir. Hedefimiz, geliştirilecek bu yeni bakış açısıyla hem yabancılaşma araştırmalarına katkı sağlamak hem de çevirmenleri çeviri süreçlerinde yönlendirmek olacaktır.

2. Bernhard Waldenfels ve Yabancılaşma Dereceleri

Yabancı fenomenolojisi kuramını geliştiren Bernhard Waldenfels fenomenolojiyi yabancı ile ilişkilendirerek dünya çapında isim yapmış bir Alman bilim insanıdır.³ Waldenfels – Emmanuel Levinas'ın aksine – yabancıyı öteki kavramından türetmeyerek yabancı kavramına bilimsel bir açıklama getirir:

Birincisi, yabancı kendi alanının dışında kalan her şey (bkz. externum, extraneum, peregrinum, étranger) ve (Schiller'de olduğu gibi) yabancı olarak [Fremdling/Fremdlingin] kişileştirilmiş olandır. İkincisi, başkasına ait olan yabancıdır (bkz. alienum, alien). Üçüncü olarak da yabancılaşma duymak, yabancılaşma⁴ ile oluşur. Yani, yabancıyı kendi olandan ayıran üç unsur vardır: yer, sahiplik ve tür. Bu özellikler bağımsız olarak değişebilir. (Waldenfels 2016: 20)

Waldenfels kendi olandan yola çıkarak üç ayrıma gider:

- mekânsal veya coğrafi olarak belirlenen sınırların dışında kalan bilinmezler veya kişiler,

³ Ayrıntı için bkz. Wilden, Andrea (2013): Die Konstruktion von Fremdheit. Eine interaktionistische-konstruktivistische Perspektive. Münster: Waxmann Verlag.

⁴ fremdartig

- kendinde olmayan ve öteki diye tasvir edilen kişilere ait tüm kültürel odaklar,
- yabancı hissiyatı uyandıran tüm algılamalar.

Görüldüğü üzere, yabancı veya yabancılık kavramı, kendi olandan yola çıkarak, yabancı yargısına varır. Dolayısıyla kendi olmadan yabancı olma mümkün değildir. Waldenfels bu nedenle yabancı olmanın bağlamsal ilişkisine vurgu yaparak şöyle der:

“Yabancı iki haneli yüklem; eğer kime göre neyin yabancı olduğu açıklanmaz ise açıklama boştur. Bu nedenle yabancılık her zaman ilişkisel ve bağlamsal bir tespittir.” (Waldenfels 2012: 62).

Waldenfels yabancıyı çift haneli yükleme benzetmek suretiyle tek başına var olmayacağını vurgulamıştır. Yabancı ancak kendinden olanla kıyaslama sonucu ortaya çıkar aksi takdirde (ex negativo) zaten yoktur. Yabancı olmanın zıt niteliği yani tek başına var olamaması, kendi ve yabancı ilişkisini ortaya koymakla beraber ikisi arasında bir teması temsil eder. Bu temsil ise yabancılık deneyimdir, yani yabancıya ilk kez maruz kalıp onu deneyimlemektir (Fremderfahrung) (Strenger 2011: 142-143). Yabancılığı deneyimlemek, başka bir deyişle yabancıya maruz kalmak, aynı zamanda bilinmeyenlerle yani kişinin kendi gerçeklik düzeninde yer almayanlar ile karşılaşması olarak düşünülebilir. Hangi nitelikte bir yabancı ile karşı karşıya kalındığını ifade etmek için Waldenfels yabancılığı üç dereceye ayırır: *sıradan*, *yapısal* ve *radikal yabancılık*.

Waldenfels bu üç ayrımı yaparken, yabancı olmanın çoğulunu kullanarak şu ilkedden yola çıkar:

“Ne kadar düzen varsa o kadar yabancılıklar vardır. [Yabancılık] sıra dışı olan düzeni bir gölge gibi takip eder. Bu noktada kendimi farklı yabancılık derecelerini ayırt etmekle sınırlayacağım.” (Waldenfels 1997: 72).

Waldenfels bu kesitte, yabancı olmanın düzene⁵ hatta düzenlere bağlı olduğunu vurgulamaktadır. Dünya çapında sonsuz düzenler olduğu düşünüldüğünde ise tek bir yabancılıktan bahsetmek mümkün olmayacaktır. Bu nedenle Waldenfels düzenlerin çokluğundan yola çıkarak, sınırlandırmayı yabancılığı derecelendirerek gerçekleştirmiştir.

Sıradan Yabancılık

Waldenfels sıradan yabancılığı, yabancı ile karşılaşma anında, kişinin kendi anlama ve anlamlandırma yetisini aşan bir yabancılık olarak tanımlar – ancak bu yabancılık, kişinin kendi becerilerini geliştirerek veya bilinmeyi öğrenerek aşinalığa dönüşür; sıradan yabancılık, ilgili düzen içinde kalır ve örneğin komşuların ya da yoldan geçen insanların tuhafılığı gibi günlük hayattakine benzer bir iletişim kurmamızı sağlar (Waldenfels 2016: 35). Bu yabancılık, kişi için ne korkutucu ne de büyüleyicidir aksine günlük yaşamın bir

⁵ Waldenfels’e göre *düzen* çok çeşitli, tarihi ve coğrafi kültürel yaşam dünyalarını ifade eder. Bkz. Waldenfels 2016: 78.

parçasıdır. Sıradan yabancılık durumlarında davranışlarımızı, hayat tarzımızı veya düşünce şekillerimizi değiştirmek durumunda olmadığımız gibi bu durumu görmezlikten de gelebiliriz. Sıradan yabancılık, kişinin konuyla ilgili bilgi edinimiyle basitçe ortadan kaldırılabılır (Leskovec 2011: 51-52).

Sıradan yabancılık, günlük hayatta sıkça karşılaşılan bir yabancılık olduğundan, çözümlenmesi de en kolay olan türdür. Çevirmen açısından değerlendirildiğinde, çevirmenin sıradan yabancılığı tespit etmesi durumunda ya bilgi eksikliğini gidermesi gerekir ya da çevirmen kararlarında yabancılığın erek okur tarafından ne kadar “sıradan” algılanabileceğini tahmin etmelidir.

Yapısal Yabancılık

Belli bir düzenin dışında bulunabilecek her şeyi etkileyen yapısal yabancılığın ortaya çıkmasıyla yabancılık derecesi artar. Örneğin, bilmediğimiz yabancı bayramların, yabancı bir dilin, yabancı adetlerin veya en basit bir gülümsemenin anlamı bile bu yabancılık derecesinde bizler için bir anlam ifade etmeyebilir. Bir bütün olarak yaşamı etkileyen düzenlere, belirli bir yaşam dünyasına ya da yaşam biçimlerinin oluşumlarına bakılırsa, “ev-dünya” [Heimwelt] ile “yabancı-dünya” [Fremdwelt] arasında bir ayrım karşılaşıyoruz. Husserl'in ortaya koyduğu bu ayrım, iç grup ve dış grup ikiliğine karşılık gelir. Yabancı-dünya ile ev-dünya arasındaki bölünmeden kaynaklanan yapısal yabancılık, sadece yabancı dil ile başlamaz; kültürlerarası karşılaşmalar sonucu ortaya çıkan anlamama durumları, yanlış anlamalar veya kültürel ifade değişiklikleri yapısal yabancılığa veya diğer bir ismiyle *kültürel yabancılığa* işaret eder ve günlük hayatı olumsuz etkiler; yapısal yabancılık ortadan kaldırılmadıkça günlük hayattaki iletişim sekteye uğrar (Waldenfels 2016: 36).

Yapısal/ kültürel yabancılığın, sıradan yabancılık gibi salt bilgi ile ortadan kalkması güçtür çünkü daha kompleks bir yapıya sahiptir. Bu yabancılık durumunu görmezlikten gelmek mümkün değildir çünkü yabancılığı oluşturan birden fazla fenomen söz konusudur.

Yapısal yabancılığı oluşturan fenomenler, kendi gerçeklik düzeninin dışında kalan tüm öğeleri kapsar ve iki farklı düzenin karşı karşıya gelmesiyle oluşur. Bu fenomenler bilmediğimiz normlar, değerler, düşünce kalıpları, duygu kümeleri, kurallar, düzenler ve işaret sistemleri olabileceği gibi farklı kültürel etmenler, dinler, müzik, edebiyat veya sanat gibi alanlar da yapısal yabancılığa neden olur (Leskovec 2016: 52).

Yapısal yabancılığın çözümlenmesi için öğrenmek ve iki kültür arasındaki benzerlikleri hatta ortak değerleri bulmak veya keşfetmek gerekmektedir. Bu bağlamda önemli olan iletişimdir çünkü anlama iletişimin ön koşuludur. Bu nedenle kültürlerle yoğun olarak ilgilenmek ve kalıplaşmış düşünce, fikir ve davranışları gözden geçirmek gerekmektedir (Ulbrich 2015: 72).

Yapısal yabancılık çevirmenin en çok karşılaştığı yabancılık türü olarak betimlenebilir. Yapısal veya kültürel yabancılık çevirmenin hem kaynak metni anlama sürecinde hem de çeviri sürecinde aşması gereken en önemli yabancılık derecesidir.

Burada dikkat edilmesi gereken sadece dilsel aktarım değil, aynı zamanda iki farklı gerçeklik düzenin harmanlanmasıdır. Çevirmen, erek okur için ev-dünya ve yabancı-dünya arasında oluşan farkları en aza indirmek ve yabancılığı ortadan kaldırmakla yükümlüdür. Dolayısıyla çevirmenin yapması gereken çevirinin amacına göre, yabancı-dünya düzeninin işlevsel kurallarını ev-dünya düzenine göre uyarlamak ve çeviri metnin erek okurla iletişim kurmasını sağlamaktadır. Aksi takdirde yabancı fenomenler, erek okurun düzeninde yer almadığından, çeviri işlevselliğini yitirecek ve iletişim sekteye uğrayacaktır.

Radikal Yabancılık

Yabancılık dereceleri radikal yabancılık ile en ileri seviyesine ulaşır. Radikal yabancılık her daim yoruma açık olduğu gibi hiçbir düzenle örtüşmez. Buna zaman ve mekân gibi düzenleri bozan eros, sarhoşluk, uyku veya ölüm gibi sınır fenomenleri de dahildir (Waldenfels 2016: 37). Radikal yabancılık, yapısal yabancılıkta olduğu gibi ev-dünya ve yabancı-dünya arasında kesin sınırlar çizmez, aksine içinde zorlu eşik geçişleri barındırır. Bu yabancılık türü, insanları kendi duyularına karşı koyamayacakları şekilde etkiler ve düzensizlik, kaos veya kargaşa meydana getirir (Waldenfels 1999: 9-10). Radikal yabancılığı temsil eden durumlar, devrimler veya ayaklanma fenomenleri olabilir, örneğin, siyasi anayasadaki bir değişikliğin kanunen sona ermesi gibi. Radikal yabancılık ancak bir aşırılık olarak anlaşılabilir, yani mevcut bir anlam ufkunu aşan bir aşırılık (Waldenfels 2016: 36-37). Radikal yabancılık, düzenler üstü yabancılık durumlarıdır. Bu yabancılık türüne maruz kalmak kişinin içinde bulunduğu düzenin geri dönmeksizin dışına çıkması anlamına gelmektedir, yani burada söz konusu olan bireyin bulunduğu gerçeklik düzeninin değişimidir. Günümüz anlayışı ile değerlendirildiğinde radikal yabancılık, kültürel değişimlerin, yabancı kültürün zorla içselleştirilmesi ve yabancı deneyimine müsaade edilmemesiyle meydana gelmektedir.

Radikal yabancılığın ortadan kaldırılması ancak yorumlama yoluyla ve deneyimle gerçekleşebilir ve yabancı fenomenleri kendi gerçeklik düzenine entegre edebilir.

Elbette çevirmenler de radikal yabancılık teşkil eden durumlarla karşılaşabilirler. Kendi edebiyatında yer almayan bir edebî türün yabancı edebiyattan çeviri yoluyla alınarak kendi edebiyatına kazandırılması radikal yabancılığı temsil edebilir. Nurettin Çetin Tanzimat döneminde Türk edebiyatında yaşanan gelişmeler ile ilgili şu ifadeleri kullanır:

Tanzimat döneminde Türk edebiyatına daha önce bizde bulunmayan roman, tiyatro, eleştiri, makale, çeviri gibi yeni edebî türler girmiştir. Ayrıca hikâye, şiir gibi bazı türler de batılı anlamda yeni mahiyet kazanmaya başlamıştır. [...] Geleneksel Türk edebiyatı anlayışından batılı anlamda yeni edebiyat anlayışına bir geçiş süreci olmuştur. [...] Buradan hareketle diyebiliriz ki Tanzimat edebiyatı, genel anlamda Divan edebiyatına bir tepkidir. Bazı yazarlar Divan edebiyatının millî bir edebiyat olmamakla suçlamışlardır. (Çetin 2021: 18)

Batılı unsurlar ve öğeler içeren farklı edebî türlerin Tanzimat döneminde Türk edebiyatına geçişleri Çetin'in de ifade ettiği gibi bir süreçtir ve aynı zamanda yüz yıllarca

süregelmiş ve alışılmış olan Divan edebiyatından bir kopuştur. Burada radikal yabancılık anlamında *eşik* metaforundan yararlanabiliriz çünkü söz konusu olan zorlu bir geçiş sürecidir; Divan edebiyatının terk edilip modern bir edebiyat yaratma çabaları insanların *içinde bulunduğu düzenin geri dönmeksizin dışına çıkması anlamına gelmektedir*. Bu bağlamda radikal yabancılıkla ilk karşılaşan şüphesiz çevirmendir (Tanzimat dönemi tarihsel açıdan değerlendirildiğinde yazarların aynı zamanda çevirmen oldukları görülür). Çevirmen her ne kadar tüm yabancılık türlerini aşip çeviri yapsa dahi radikal yabancılığın ortadan kalkması ilk etapta mümkün değildir çünkü kalkması süreç odaklıdır.⁶ Hangi edebî tür olursa olsun, radikal yabancılık, çeviri eserlerinin hem çevirmen hem okur tarafından yorumlanıp yabancılık deneyimlendikten sonra ortadan kalkabilir.⁷

3. Çeviri ve Yabancılık Dereceleri

Çeviri ile yabancılık derecesinin ilişkisini ortaya koyabilmek için çevirmenin çalışma enstrümanı olan metin tiplerini ele almak gerekmektedir çünkü yabancı fenomenler ile ilk karşılaşma metin ile gerçekleşmekte ve metin tipine göre de değişiklik göstermektedir. Dolayısıyla yabancılık ilk aşamada metin tipleri ile ilişkilendirilmelidir. Hans J. Vermeer ve Katharina Reiss, Friedemann Lux'a atıfta bulunarak metin tiplerinin göz ardı edilemeyecek kadar önemli olduğunu savunmaktadırlar.

Genel olarak, metnin tipi olgusu, sezgiye bırakılmayacak ve bir çeviri kuramından dışlanamayacak kadar önemlidir. 'Bir metnin kimliğinin bir kısmı, metin tipi ilişkisinden oluşur'. (Reiss / Vermeer 1984: 171)

Her iki bilimciye göre de metin tipleri içgüdüsel olarak belirlenemez ve her bir çeviri kuramının dışında bırakılmayacak kadar önemlidir. Lux'un da dediği gibi, bir metnin kimliğini metin tipi belirlemektedir. Metin tipinin kimliği ise metnin bağlamı, kullanımı ve işlevi olarak görülebilir zira tüm bunlar her dil ve kültüre göre değişkenlik göstermektedirler. Metin tipinin kimliğinin yanı sıra çeviribilimcilerin metin tiplerini de ele almasının başlıca nedenlerinden biri, her metin tipinin iletişimsel bir işlevinin olması ve bu işlevlerin belli bir uzlaşım çerçevesi içerisinde gerçekleşmesidir. Metinlerinin uzlaşımına bağlı iletişimsel işlevleri ise ancak metin tiplerinin belirlenmesi ile ortaya çıkmaktadır. Cornelia Straub (2010) da çalışması boyunca her metnin bir iletişimsel işlevinin olduğunu ve bu işlevin ancak metin tipinden anlaşılabileceğini savunmuştur.

Çeviride metin tiplerinin belirlenmesi, çevirmen için çeviri sürecini, çeviri işlevini, çeviri yöntemini ve Skopos'unu belirlemektedir. Çevirideki yabancılığın

⁶ Bu durum Itamar Even-Zohar'ın Çoğul Dizge Kuramı ile ilişkilendirilip farklı bir çalışmada ele alınabilir.

⁷ Namık Kemal hem çevirmen hem de ilk edebî türlere imza atan yazar olarak örnek gösterilebilir. Örneğin, Namık Kemal önce Shakespeare çevirileri yapıp daha sonra *Vatan yahut Silistre* eserini kaleme almıştır. Kemal önce kendisi kaynak metinlerle radikal yabancılığı deneyimlemiştir. Tiyatronun sosyal ve siyasi mesajlarını kitlelere aktarabileceğini yorumlayarak ve deneyimleyerek öğrenmiştir. Ardından çevirileriyle ve sonra da kendi eserleriyle *radikal yabancılığı* yaratmıştır. Dolayısıyla radikal yabancılığın ortadan kalkması için seyircilere/ okurlara yabancıyı yorumlama ve deneyimleme fırsatı vermiştir. Bugüne geldiğimizde ise bu konuda radikal yabancılığın ortadan kalktığını görürüz. İrdelenebilecek eserler arasında bkz. Enginün, İnci (2008): *Türkçede Shakespeare Çevirileri ve Etkisi*. İstanbul: Dergâh Yayınları.

dereceleri ve yabancı fenomenler ise metinlerin içindeki dilsel, kültürel ve edebî anlatımlarda saklıdır ve metin tipine göre değişkenlik göstermektedir. Örnekleme gerekirse, günlük metinlerde veya teknik metinlerde yabancı fenomenler, edebiyat metinlerine oranla daha az yabancılaşma ihtiva ederler.

Metin tiplerinin çevirideki yabancı fenomenler ile olan ilişkisi, dolaylıda olsa Cornelia Straub'un katıldığı Saarland Üniversitesinin "Realia Glossar" isimli projede ele alınmıştır:

Reel öğelerin çevirisine odaklanan birçok çeviribilimsel çalışmada metin tiplerinin ve bununla beraber çeviri işlemlerinin önemi tartışılmaktadır. Nedeni ise bir metnin veya metin kesitinin eşdeğer çevirisi için metnin işlevinin dikkate alınması gerektiği kanısındır.⁸ (Straub 2010: 1)

Straub, reel öğelerin eşdeğer çevrilebilmesi için hem çeviri işlemlerine hem de metin tiplerinin önemine dikkat çekmektedir; nedeni ise reel öğelerin kültür odaklı olmalarıdır. Reel öğeler kavramı, Alman ekolünde kendine yer edinmiş çeviribilimsel bir kavram olup, *bir toplumun, ülkenin veya bir yerin diğer toplumlarda, ülkelerde veya yerlerde karşılığı olmayan günlük hayat, tarih, kültür, siyaset, vb. unsurlar* anlamına gelmektedir (Markstein 2005: 288). Bir toplumun veya ülkenin dilindeki kavramlar veya sözcükler bir diğer ülke veya toplumun dilinde yok ise yabancılaşma araştırması kapsamında yabancı fenomen olarak betimlenir. Karşılığının olmaması metnin uygun bir biçimde çevrilmesini güçleştirebilir ve metnin iletişimsel işlevini olumsuz yönde etkileyebilir.

Kültüre özgü öğeler belli bir kültürde yerleşik ve kabul görmüş olan, fakat diğer kültürde bilinmeyen veya çok farklı bir biçimde görülebilen; kültürlerde ve dilde var olan somut nesnelere, olaylara, kavramlara, kurumlara, kuruluşlara vb. olgulara dayanırlar. Kültüre özgü öğelerin altında yer alan "reel öğeler" çeviri problemlerine yol açtıkları için çeviribilim açısından önemlidir. (Özbent 2020: 105)

Dolayısıyla reel öğeleri yabancılaşma derecelerine göre kategorize etmek, çeviribilimin yıllardır tartıştığı "Reel öğeler çevirisi" konusunu aydınlatılabilir. "Reel öğeler" konusu, metin tipleri ile ilintili olduğundan yabancılaşma fenomenleri de metin tipleri kapsamında ele alınmalıdır. *Handbuch Translation* isimli çeviribilimsel el kitabı, reel öğelerin metin tipiyle ilişkisini aşağıdaki şekilde açıklamaktadır:

Erek okurun kaynak metnin içerisinde yer alan reel öğeleri anlamlandırabilmesi için az veya çok dönüşümlere ihtiyaç duyulur; en azından bağlamsal bir anlatıma. Ve bu öğelerin veya ulusal uzlaşımlar içeren öğelerin insanın günlük hayatında sabit yerleri vardır; dolayısıyla reel öğeler içeren kaynak dil ifadeleri, doğaları gereği duygu odaklı olduklarından, çoğunlukla anlatımcı veya çağrısız metinlerde kullanılır – [örneğin] gezi rehberlerinde, yayıncılıkta, reklamcılıkta ve özellikle edebî eserlerde. (Markstein 2004: 288)⁹

Erek okurun kaynak metnin içerisinde geçen reel öğeleri anlayabilmesi veya anlamlandırabilmesi için, çeviri esnasında farklı boyutlarda transformasyonların yapılması gerektiği savunulmaktadır. Reel öğelerin, ülkelere has olmaları sebebiyle, genelde duygu yüklü kavramlar içerdikleri, anlatım ve hitabet ağırlıklı metinlerde yer

⁸ Çeviri yazarlar tarafından yapılmıştır.

⁹ Çeviri yazarlar tarafından yapılmıştır.

aldıkları söylenmektedir. Böylece, reel ögelerin birer yabancı fenomeni oldukları aşıkardır ve ifade edilen metin tiplerinde de yer aldıkları söylenebilir zira bahsi geçen metin tipleri iletişimsel işlev odaklıdır. İletişimin gerçekleşmesi için ise reel ögelerin, yani yabancı fenomenlerin belli bir çeviri işleminden geçip erek okurun onları anlamaları sağlanmalıdır. Ancak yukarıdaki alıntıda da görüldüğü gibi, reel ögeler üzerinde söz konusu dönüşümlerin nasıl gerçekleşeceği betimlenmemiştir, oysa yabancılık derecelerinin belirlenmesi çevirmenin çeviri sürecinde yabancı fenomenler üzerinde gerçekleştireceği dönüşümleri kolaylaştırılabilir.¹⁰ Metin tiplerine göre yabancılık derecesi kategorisi oluşturulduğunda, çevirmenin Skopos'u doğrultusunda çeviri eylemi öncesinde ve çeviri eylemi sürecinde yapacağı araştırma ve yardımcı ögelerin belirlenmesi netlik kazanacaktır. Böylelikle çevirmenin baş etmek zorunda olduğu yabancılığın veya reel ögelerin aktarımı, iletişimin gerçekleşeceği boyutta ve erek okurun anlayacağı şekilde gerçekleştirilmiş, yani yabancılık derecelerine uygun olarak transformasyonu aktarılmış olacaktır.

Metin tipinin belirlenmesi, çeviri yönteminin belirlenmesinin ön koşuludur. Metin tipi belirlendiğinde çevirmen, metin tipine göre farklı çeviri yöntemleri uygulamaktadır. Çevirmen, metin tipine göre uygulayacağı çeviri yöntemine göre yabancılığın farklı dereceleri ile karşı karşıya gelmektedir. Bu çalışmada, metin tipleri ve yabancılık derecelerinin ilişkilerinin ortaya konulabilmesi açısından öncelikle Katharina Reiss'in *Metin Tipi ve Çeviri Yöntemi: İşlemsel Metin* başlıklı çalışmasında yer verdiği metin tipleri, yabancılık dereceleri kapsamında incelenmiş daha sonra da bu metin tiplerine göre yabancılık dereceleri açıklanmıştır.¹¹

4. Katharina Reiss'in Metin Tipi ve Çeviri Yöntemi: İşlemsel Metin ile Yabancılık Derecelerinin İlişkileri

Reiss *Texttyp und Übersetzungsmethode: Der Operative Text* çalışmasında metin tiplerinin belirlenmesinin çevirmen açısından önemine vurgu yapmıştır. Reiss'in çıkış noktası, metin tipinin çeviri yöntemini belirlemesidir çünkü çeşitli metin tipleri farklı eşdeğerlik kriterleri oluşturduğundan farklı çeviri uygulamaları gerektirmektedir (Reiss 1976: 1).

Reiss'in vurguladığı metin tiplerinin çeşitliliğine göre farklı eşdeğerlik kriterleri ile farklı çeviri uygulamalarının yapılması, her metin tipinin özelliğine göre çevirmenin de farklı yabancılık derecelerini ele alması gerektiğini göstermektedir. Çevirmen, metin tipini belirlerken ön bilgilerinden yola çıkacak ve gerek duyması halinde, metin tipinin özelliğine göre araştırma kapsamını genişletecektir. Çevirmenin yapacağı araştırmanın amacı, metin tipine göre bilgi eksiklerini gidermek olduğundan, bu durum yabancılığın

¹⁰ Ayrıca Ek-1 tabloya bakınız.

¹¹ Çeviribilimde metin tipleri ile ilgili birçok çalışma mevcuttur ancak yabancılık derecelerini açıklamak adına bahsi geçen ismin çalışma kapsamında uygun görülmesinin nedeni üst bir bakış ile metin tipleri ayrımına gitmiş olmasıdır. Katharina Reiss dışında Werner Koller, Mary Snell-Hornby, Susanne Göpferich ve Eckard Rolf da metin tipleri ile ilgili geniş kapsamlı çalışmalar yapmışlardır ancak çoğu yabancılık dereceleri ile ilişkilendirilebilecek genel bir metin tipleri kategorisi oluşturmamış, genelde var olan Reiss'in metin tiplerinden yola çıkmışlardır.

birinci derecesi olan *sıradan yabancılık* olarak nitelendirilebilir zira burada çevirmenin yaptığı metin tipine ait salt eksik bilgi gidermektir.

Metnin tipini belirleyip içerik analizine geçildiğinde ise her metin tipinin metinsel özelliklerinin aktarımına göre farklı yabancılık dereceleri görülecektir. Metin tiplerinin barındırdıkları yabancılık derecelerini açıklamadan önce Reiss'ın metin tipleri için geliştirdiği modele kısaca yer verilecektir.

Bilindiği üzere Reiss, Bühler'in Organon modelindeki dilin üç temel işlevinden yola çıkarak (temsil *Darstellung*, ifade *Ausdruck* ve hitap *Appell*) çevirideki metin tiplerini, işlevsel özelliklerine göre dört gruba ayırmaktadır. Bunlar *bilgilendirici* metin tipi, *anlatımsal* metin tipi, *yönlendirici* metin tipi ve son olarak da *görsel işitsel* metin tipleridir (Reiss 1976: 9-18).

Yabancılık dereceleri ise bu dört metin tipine göre irdelenecektir.

4.1. Bilgilendirici Metin Tiplerindeki Yabancılık Dereceleri

Reiss' a göre *bilgilendirici metin tipleri* konu odaklıdır ve bu alanda gerçekleştirilen çevirilerin amacı (gerçek veya kurgu) metnin içinde geçen bilgileri erek dil topluma aktarmaktır. Bilgilendirici metin tiplerinin hedefi, içerik düzeyinde değişmezlik ilkesi göz önünde bulundurma suretiyle içeriği ön plana çıkarmak ve metnin dış özelliklerini metnin içeriğinden saptırmama şartıyla gerekirse değiştirilebilecek bir çeviri yöntemi uygulamaktır. *Bilgilendirici* metin tipleri örneğin; rapor, sertifika, kullanım kılavuzu, alansal kitaplar vb. (Reiss 1976: 19-20).

Reiss tarafından ele alınan *bilgilendirici* metin tipi, içerik odaklı ve bilgi aktarımına yöneliktir. Çevirmen, böyle metin tiplerinin çevirilerinde içerikten doğabilecek her türlü bilgi eksiklikleri ile karşı karşıya gelebilmektedir. Çevirmenin eksikliğini hissettiği bilgiler, ansiklopedik içerik veya alansal tanımlamalar gerektiren bilgiler olduğundan *sıradan yabancılık* olarak değerlendirilebilir. Çünkü *sıradan yabancılık*, tamamıyla bilinmeyen veya ulaşılamayan bir fenomen değildir; var olan fakat ilk karşılaşmada bilinmeyen fenomenleri işaret etmektedir. Birebir karşılığı olan toplumsal ve kültürel gerçeklik düzeninin dışında olmayan her eksik bilgi *sıradan yabancılığı* nitelemektedir. Reiss'ın *bilgilendirici* metin tipleri için verdiği; deneme, sertifika, kullanma kılavuzu, rapor ve alan kitabı gibi örneklerden de anlaşılacağı üzere, çevirmen veya erek okur açısından ortaya çıkabilecek yabancılık, bilgi eksikliğinden kaynaklanacaktır. Çevirmenin bilgilendirici metin tipinin sıradan yabancılık derecesini nitelediğini bilmesi halinde, araştırma alanının kapsamı da kendiliğinden belirlenmiş olacaktır.

4.2. Anlatımsal Metin Tiplerindeki Yabancılık Dereceleri

Katharina Reiss ikinci tür olarak *anlatımsal metin tiplerini* işlemektedir. *Anlatımsal* metin tipleri, yazar odaklıdır. Bu metin tiplerinin çevirilerinin amacı, kaynak dildeki dil veya şiir sanatını, sanatsal tasarım benzetimi ile erek dil topluluğuna aktarmaktır. *Anlatımsal*

metin tiplerinin çevirileri, sanatsal eserin karakteristik özelliklerine dayandığı için, yazarın yaratıcı gücünü gösteren öğeler göz önünde bulundurulmalıdır. Reiss, *anlatımsal* metin tiplerinin çevirilerini, Goethe'nin üçüncü tür ve en üst seviye olan Üçüncü Devir Çevirisi ile açıklamaktadır. Goethe burada yabancılaştırma yöntemine atıfta bulunarak kaynak metnin ve erek metnin eşit olması gerektiğini savunur. Goethe'nin esas aldığı, birinin (EM) diğerinin (KM) yerine geçerli olması değil, birinin diğerinin yerine geçmesidir. Yani erek metin bu durumda en az kaynak metin kadar edebî kriterlere sahip olan ve kaynak metinle rekabet eden bir eseri nitelendirilmektedir¹² (Reiss 1976: 22). *Anlatımsal metin* tipi örnekleri; roman, novel, hikâye, şiir, dram, komedi, öğretici şiir ve biyografi gibi edebî metinlerden oluşmaktadır (a.g.e. 21-22).

Reiss'in *anlatımsal* metin tipi çevirileri, yabancılık derecesi ve çevirmen açısından ele alındığında yapısal/ kültürel yabancılık ortaya çıkabilmektedir. Çevirmen, yazarın aktarmak istediklerini metinle özdeşleşerek aktarmak zorunda kalmaktadır. Bu durumun aynı zamanda kaynak metnin karakterine benzer bir estetik etki elde edilecek şekilde erek dilde de ele alınması, çevirmenin *yapısal yabancılığın* fenomenleri ile karşı karşıya geldiğini göstermektedir.

Anlatımsal metin tipleri kapsamında *yapısal yabancılık*, çevirmen açısından kendi gerçeklik düzeninde yer almayan başka işaret sistemleri, başka bir dil, başka bir kültür gibi fenomenlerdir. Bu da sistem ve düzen olarak başka kurallara göre işleyen ve bilindik gerçeklik şemasından ayrılmak anlamına gelmektedir. Çevirmen, Reiss'in aktardığı metin örnekleri, yani roman, hikâye, şiir, dram gibi edebî metinlerin çevirisi ile kendini başka sistemlerin içinde bulacaktır. Bilinen bir gerçekte, edebî metinlerin kendilerine has özelliklerinin olması ve yabancılıkta edebî metinlerin kendilerine has özelliklerinin içinde yer almalarıdır.

Çevirmen bu durumda edebî metinlerin tüm özellikleri ile baş etmek zorundadır. Goethe'nin çeviri anlayışında ise çevirisi yapılan edebî metin, diğerinin yerine geçemeyecek ancak diğerinin yerinde olacak şekilde olması gerektiği gerçeği göz önünde bulundurulursa, edebî metin, dilsel olarak her ne kadar erek dile aktarılsa da kendi içinde barındırdığı kaynak dilin norm ve değerler sistemini içinde gizleyecektir. İşte tüm bunlar edebî dil, edebî zihniyet ve daha fazlası *yapısal yabancılığın* fenomenlerini içermektedir. Her edebî metnin çevirisinde karşılaşılan farklı edebî özellikler vardır ve her edebî metin kendi kaynak kültür ve tarihinden beslenir. Dolayısıyla *yapısal yabancılığın* fenomenleri her edebî metin tipinde farklı şekillerde ortaya çıkmaktadır. *Yapısal yabancılık* fenomeni olarak çevirmenin karşılaştığı diğer bir yabancı fenomen ise kaynak kültürün tarihidir. Ancak *anlatımsal* metin tiplerinin tamamı kesin bir şekilde sadece *yapısal yabancılığı* değil, diğer yabancılık derecelerini de kapsayabilmektedir.

Anlatımsal metin tipi çevirilerinin *yapısal yabancılıkla* birlikte *kültürel yabancılığı* da içermelerinin diğer bir açıklaması, sembolik değerler kuramı üzerinden de gerçekleştirilebilir. Reiss metin tiplerini belirlerken dilin işlevinden yola çıkmıştır. Sevinç

¹² Goethe: “[...] nämlich, wo man die Übersetzung dem Original identisch machen möchte, so daß eins nicht anstatt des anderen, sondern an der Stelle des andern gelten solle.”

Arı da sembolik değerler kuramında din, dil ve sanatın her birinin üç işlevi olduğunu şöyle aktarmaktadır:

1. Düz ve çıplak gözle baktığımızda bir sembolü herhangi bir nesne veya davranış olarak algılarız.
2. Anlatım ya da ifade olarak bakıldığında; bir sembolü, herhangi bir olay ya da olguyu yorumlarız
3. İfade etme biçimi olarak bakıldığında, bireysel ve kültürel olanın yansıtıldığı, sembolik anlamı olan ve bir kültür içinde “anlam” kazanan ve formu o ifade biçiminin yer aldığı kültürde belirlenebilecek olan bir işleve sahip olduğunu gözlemleyebiliriz. (Arı 2016: 56)

Arı'nın belirttiği sembolik değerler kuramının özellikle üçüncü maddesi *kültürel yabancılığın* tanımıyla örtüşmektedir. Semboller kendi dünyaları içerisinde değer ve anlam kazandıklarında ve söz konusu sembollerin farklı kültürlerle aktarımı gerçekleştirildiğinde *kültürel yabancılık* sembollerini olarak ta kendilerini var edebilmektedirler. Çünkü Arı'nın da belirttiği gibi, her kültürel sembol kendi kültürü içerisinde değerlendirildiğinde bir anlam ifade etmektedir. Kendi kültüründe anlam ifade eden semboller farklı kültürlerle aktarıldıklarında *kültürel yabancılık* sembollerini olarak ortaya çıkarlar. Ayrıca dil, kültür ve sanat durağan bir yapıya değil, devingen ve dinamik yapılara sahiplerdir, dolayısıyla böylesi özellikleri içinde barındıran *anlatımsal* metin tiplerinin çevirileri *yapısal-kültürel yabancılığı* niteledikleri gibi diğer yabancılık dereceleri arasında geçiş yapabilirler.¹³

Çevirmen *anlatımsal metin* tipinin *yapısal-kültürel yabancılık* derecesi içerisinde yer aldığını bilmesi halinde, yabancı fenomenlerin belirlenmesi de kolaylaşacaktır. Çevirmenin hangi yabancı fenomenini düşünce yapacağını hangilerini ise betimleme veya açıklama yoluyla aktaracağını kararını erek kitle ve Skopos'u doğrultusunda alacaktır.

4.3. Yönlendirici Metin Tipindeki Yabancılık Dereceleri

Reiss'in ele aldığı diğer bir metin tipi *yönlendirici* metin tipidir ve bu metin tipi davranış odaklıdır. Yani *yönlendirici* metinlerin dilsel tasarımı, alıcının görüşüne göre davranış uyarılarını, reaksiyonunu, eylemlerini tetiklemelidir. Bu metin çevirilerinde öncelikli olarak etkileme imkanlarının korunması gerekmektedir. Hedeflenen içerik ve şekil biçimleri, erek dilde mümkün merteye dil dışı etki çözünürlüğü sağlamalıdır.

Yönlendirici metin tipinin kimliğine ulaşmak için çevirinin amacı, anlamı değiştirmeden çekici ve stilistik benzerlik korunarak, metin içi hitabı gerçekleştirmektir.

¹³ Kültürel anlamda yabancılığı tanımlamak ve semboller ve imgeleri aktarmak çeviribilimde olduğu gibi edebiyat alanında da büyük sorunlar teşkil etmektedir. Konu ile ilgili Coşan ve Tekin'in (2021) çalışmalarında kültürlerarası algılama ve önyargılı semboller ve imgeler kullanarak bir kültürün diğer bir kültürde kavranmasını ve algılanmasını ortaya koymuş ve bunların çıkış noktalarını tespit etmiştir. (Bkz. Coşan, Leyla / Habib Tekin (2021): Bilder der Judenfeindschaft in den Werken von Jakob Wassermann. İçinde: *Diyalog* 2021/1, 3-22; Coşan, Leyla / Habib Tekin (2021): Stefan Zweigs Werke im Lichte der jüdischen Erinnerungskultur. İçinde: Coşan, Leyla / Mehmet Tahir Öncü (Hrsg.) (2021): *Jüdische Lebenswelten im Diskurs*, 125-145.

Hitap odaklı çeviri yönteminde dilsel ifadeler, erek dil alıcısının sosyokültürel art alanı ve zihniyetini göz önünde bulundurur ve çevirmenin çeviri kararlarında önemli bir rol oynarlar. *Yönlendirici* metinlerin içsel kalıbının ifade nesnesi ve ifade şekli arasındaki etkileşim kopmamalıdır. Metnin dışsal biçiminde ise dilin hitap kullanımı ve yönlendirici imkanları erek dilin şartlarına uyarlanmalıdır. Bu anlamda yüksek bir etki yaratabilmek için retorik ve stilistik araçlar uyarlanarak erek dil alıcısının duygu ve düşüncelerine hitap edilmeye çalışılmaktadır. Reiss, hitap odaklı metin çeviri yöntemini bu sefer Goethe'nın ikinci çeviri türü olan parodi çevirisine göre açıklamaktadır. Paraodi çeviride, yani bir nevi uyarlama çevirisinde, kişi yabancı ülkenin koşullarını benimsese de aslında yaptığı sadece yabancı anlamı kendi anlam çerçevesinde yeniden oluşturmaktır¹⁴ (Reiss 1976: 22-23).

Parodi çeviri yönteminde, kaynak metinde bulunan her türlü yabancı düşence, hissiyat ve nesne erek metinde bir muadili ile yer değiştirir. Çevirmen, bu değişimi yabancı fenomenleri erek kültürün ve dilin imkanlarından faydalanarak gerçekleştirir. Goethe'nın parodi çevirisine karşı olan bakış açısı, Reiss tarafından yönlendirici metin tipi ile hitap odaklı çeviriye bağlanmaktadır. Çevirmenin, erek dilde oluşturacağı metnin, erek okura hitap etmesi gerekir ve erek okur okumalarında, kaynak metinle verilmek istenen duygu, düşünce ve hissiyatı kaynak metin okuru gibi alımlanmalıdır.

Yönlendirici metin tipi ve çeviri yöntemi, yabancılığın derecelerine göre kategorize edildiğinde Reiss tarafından örneklendirilen metin tipine göre farklı dereceleri içerdiği görülmektedir. Broşür, reklam ve propaganda metinleri, kültür öğeleri içermedikçe ağırlıklı olarak *sıradan yabancılık* kapsamında değerlendirilebilir. Çünkü çevirmen, söz konusu metin tiplerinde estetik bir özellik aktarmak zorunda değildir. Böyle metinlerde daha çok bilgi aktarımı ve erek okuyucuya veya daha geniş bir kitleye hitap etmek amaçlanmaktadır. Dolayısıyla da böylesi metinlerin çevirilerinde bilgiye dayalı yabancılık yani *sıradan yabancılık* çoğunluktadır. Aksi takdirde söz konusu metin tipleri ile amaçlanan hedefe ulaşmak zorlaşacaktır. Broşür, reklam veya propaganda metinlerinin anlaşılması ve etki yaratması önemlidir. Yani hedef kitlede gereğinden fazla yabancı hissiyatı uyandırmayacak şekilde tasarlanmalıdırlar. Broşür, reklam veya propaganda metinleri gibi metinlerin, geniş kitlelere hitap etmeleri gerektiğinden içerik bakımından etkileme sanatından yararlanabilir, fakat yararlanılacak etkileme sanatı yine erek okurun kendi gerçeklik düzeni çerçevesinde olmalıdır ki ona hitap edebilsin.

Ayrıca *yönlendirici* metin tipi için Reiss başka örnekler de vermektedir. Bunlar ideolojik romanlardır; açık bir siyasi yön, ideoloji veya ahlak bilgisi ortaya koyan ve propaganda amacı güden türler vb. ideolojik roman türündeki bir eserin çevirisinde, çevirmenin Skopos'u ön plana çıkarmaktadır. Çevirmen, Skopos'unu bu tür romanlarda kendi belirleyebileceği gibi Skopos iş veren tarafından da belirlenebilir. Burada hitap ile erek okuru etkilemek ve zihniyet değiştirme çabası söz konusu olduğundan çevirmenin

¹⁴ “wo man sich in die Zustände des Auslandes zwar zu versetzen, aber eigentlich nur den fremden Sinn sich anzueignen und mit eigenem Sinne wieder darzustellen bemüht ist, nennt er die „parodistische“.

neyi ne kadar yerlileştireceği veya örtük bırakacağı Skopos'una göre değişmektedir. Skopos'u ne olursa olsun, yabancı metin ile karşılaşacak ilk kişi çevirmendir. Böyle metinlerde çevirmenin bakış açısı, çeviri süreci boyunca hem *yapısal* hem de *radikal yabancılık* ile karşı karşıya gelecektir. Metnin içinde bulunan *yapısal* ve *radikal yabancılık* içeren fenomenlerin, çevirmen tarafından erek okura hitap edecek şekle getirilmelidir. Burada yabancılığın dereceleri ve karmaşık yapısı en çok çevirmeni etkilemektedir. Başka bir topluma ait hitap odaklı metin tipleri her toplumun kendine has hitap kültürünü barındırdığından *yapısal yabancılığı*, çevirmenin hitap etmesi gereken yerlerde erek kültürde yer almayan fenomenlerin aktarımını uygun hale getirebilmek için yorum katarak çevirmesi ise *radikal yabancılığı* nitelemektedir.

4.4. Görsel-İşitsel Metin Tipindeki Yabancılık Dereceleri

Reiss, son metin tipinde ise *görsel-işitsel* metinlerde metin tipine bağlı olarak *bilgilendirici*, *anlatımsal* ve *yönlendirici* metin tiplerinde uygulan çeviri yöntemlerinden birinin uygulanabileceğini ve burada diğer üç metin tipindeki gibi çeviri yöntemi ayrıma gitmenin gerekli olmadığından bahsetmiştir. Ayrıca görsel-işitsel metinlerde dilsel fenomenlerin yanı sıra dil dışı fenomenlerinin de çeviri kararlarında etkili olduğunu belirtmektedir (Reiss 1976: 23).

Reiss'in *görsel-işitsel* metin tiplerinde çeviri yöntemleri ayrımına gitmemesi, söz konusu metinlerin diğer üç metin tiplerini de içerebileceğinden kaynaklanmaktadır. Çünkü böylesi metinlerde kesin sınırlar çizilememektedir. *Görsel-işitsel* özellikteki metinler bilgi içerebildikleri gibi dilsel, kültürel ve sosyal birçok fenomeni de barındırabilmektedirler. Bundan dolayı *görsel-işitsel* metinlerin çevirisi diğer metin tiplerine göre birbiri içerisine geçmiş çeviri yöntemleri ile sağlanabilmektedir. Bu tür metinlerde çevirmen sadece dilsel fenomenleri değil, dil dışı birçok etmeni de göz önünde bulundurmak zorundadır. Dil ile beraber dil dışı özellikler de yabancı fenomen olarak çevirmenin karşına çıkmaktadır. Örneğin jest ve mimikler. Jest ve mimikler, yabancılık derecesi olarak *yapısal yabancılığı* nitelemektedir. Zira jest ve mimiklerin toplumdan topluma kültürel bir bağları olduğu için ifade farklılıklarını da ortaya çıkarmaktadırlar. Çevirmen de çeviri eyleminde özellikle jest ve mimik tutarlılığını ortaya çıkarmak için evrensel olmayan ifadelerde çoğunlukla yabancılaştırma yöntemine baş vurmak zorunda kalacaktır. Erek izleyici bu durumda söz konusu jest veya mimiğin yabancı kültürde farklı bir ifadesi olduğunu görmüş olacak, erek okurun ilk aşamada farklı olduğunu gördüğü jest ve mimik ile yabancılık deneyimi yapmış olacaktır. *Görsel-işitsel* metinler her ne kadar ağırlıklı olarak *yapısal yabancılığı* nitelese de bu konuda kesin bir sınır çizmek mümkün değildir. Böylesi metinlerde her üç yabancılık derecesinin de ortaya çıkması ve içiçe geçmesi olasıdır.

Görsel işitsel metin tiplerinin çevirilerinde, çevirmenin yabancılığın her derecesi ile karşılaşacağını bilmesi ve özellikle de *yapısal yabancılık* kapsamında yer alan dil dışı yabancı fenomenler arasında bulunan jest ve mimiklerin farklı anlamlarla ifade edebileceğinin farkında olması ve çevirisini de bu doğrultuda gerçekleştirdiği takdirde

yanlış anlama veya anlam farklılıklarını en aza indirgenmiş olacağının bilincinde olması büyük önem taşımaktadır.

5. Sonuç

Çalışma kapsamında yapılan çıkarımlar doğrultusunda Katharina Reiss'in metin tipleri ile ilgili tablosu (Reiss 1976: 20) yabancılik dereceleri ile ilişkilendirilerek geliştirilmiştir. Aşağıdaki tabloda (Ek-1) metin tiplerinin işlevleri ve eşdeğerlik kriterinin yabancılik derecelerinin tespit edilmesinde ne derece önemli bir rol oynadığı görselleştirilmeye çalışılmıştır. Çalışmanın sonucunu niteleyen tablonun oluşturulmasındaki amaç, metin tiplerinin yabancılik dereceleri ile kategorize edilmesinin zemini hazırlamaktır.

Reiss'in metin tiplerinin yabancılik dereceleri ile ilişkilendirmesini gösteren tablodan (Ek-1) da anlaşılacağı üzere, *bilgilendirici metin tipleri* yani salt bilgi aktarımı gerektiren, dilsel, kültürel ve sosyal yapıları içermeyen metin tipleri, *sıradan yabancılik* derecesinde yer almaktadır. Çevirmenin *sıradan yabancılik* derecesinde yer alan metin tiplerini belirlemesi veya bilmesi halinde, çeviri sürecindeki araştırma kapsamını da bilgi odaklı yapması gerektiğinin bilincinde olacaktır. Bilgilendirici metin tipinin özelliği olan içerik düzeyindeki değişmezlik, ancak *sıradan yabancılik* fenomenleri ortadan kaldırdığında gerçekleşmiş olacaktır.

Anlatımsal metin tipleri işlevsel olarak özellikle sanatsal ifadeleri barındırması ve eşdeğerlik kriteri olarak sanatsal tasarım benzetiminin ön planda olması, verilen roman, novel, şiir, dram, hikâye gibi örneklerden de görüldüğü gibi, çevirmen ağırlıklı olarak başka dil, başka kültür, başka düzen ve sistemler ile karşılaşmaktadır. *Anlatımsal metin tipleri* yukarıdaki açıklamada göz önünde bulundurulduğunda *yapısal yabancılik* derecesinde yer almaktadır. Çevirmen *yapısal yabancılığın* özelliklerinin farkında olması halinde erek kitlesi ve çeviri Skopos'u doğrultusunda yabancı fenomenlerin metin içerisinde kolaylıkla tespit edebilecek ve ne denli yer alması gerektiğini de belirleyebilecektir. Ayrıca *anlatımsal metin tipleri* edebî üslup, sanatsal aktarım gibi kaynak dilin yazımı, edebî tarihi veya dilsel, kültürel yapıları da birer *yapısal yabancılik* fenomeni olarak görünür olabilecek ve çevirmenin çeviri sürecini araştırma ve aktarım konusunda etkileyecektir.

Tabloda (Ek-1) yer alan *yönlendirici metin tipleri* işlevsel olarak davranışsal uyarıların çözümlenmesi ve eşdeğerlilik kriterinin metin içi özdeşliğidir. Yönlendirici metin tipleri hitap odaklı olmaları ve verilen örnekler doğrultusunda (broşür, reklam, propaganda, ideolojik roman, vaaz vb.) birbiri içerisine geçmiş yabancılik derecelerini kapsamaktadır. Reklam veya broşür metinleri gibi metinler *sıradan yabancılığı* nitelemektedir. Çünkü böylesi metinler erek okura hitap etmeli ve anlaşılır olmalıdır ki çeviri işlevi yerine getirilmiş olsun. Aksi takdirde erek okura, dinleyiciye veya seyirciye hitap etmeyecektir. *Yönlendirici metin tiplerinden sıradan yabancılik* kapsamında ele alınan metin tiplerinin, erek okuru, dinleyiciyi veya seyirciyi, iletinin anlaşılmasında engel oluşturabilecek fenomenlere yer vermemeleri gerektiği saptanmıştır.

Yönlendirici metin tipleri içerisinde yer alan vaaz veya propaganda gibi kültürel veya sistem odaklı metinler ise *yapısal-kültürel yabancılık* derecesini nitelemektedirler. Çevirmen bu yabancılık derecesinin karakteristik özellikleri doğrultusunda erek metnini Skopos'una göre geniş kitlelere hitap edebilecek hale getirebilecektir. Ayrıca *yönlendirici metin tiplerinde* bulunan ideolojik romanlar ve yorum gerektiren metinler birbiri içerisine geçmiş yabancılık derecelerini barındırmaktadırlar. Çevirmen açısından bu tür metin tiplerinin çevirilerini gerçekleştirirken yabancılık derecelerinin özelliklerini bilmesi halinde hangi yabancılık derecesini ne kadar anlaşılır hale getirebileceğini de belirleyebilecektir. Bunun yanı sıra yorumsal metinlerde özellikle *radikal yabancılık* derecesi ile karşılaşacağını ve burada da yorumlamaya bağlı olarak ortaya çıkabilecek *radikal yabancılığın* düşünce figürlerine göre erek okuyucusuna hitabı belirlemiş olacaktır. Erek metinde yabancıнын anlaşılması adına yapılacak olan yorumlamadan kaynaklı *anlam daralması* veya *anlam çoğalması* erek okuyucuya hitabı zorlaştırabilmektedir. Dolayısıyla çevirmen ne kadar çok yabancılık derecelerinin fenomenleri hakkında bilgiye sahip olursa, erek metnin işlevi ve erek okuyucuya hitabı da bir o kadar kapsamlı ve net olacaktır.

Görsel-işitsel metin tipleri, *yönlendirici* ve *anlatımsal* metin tipleriyle aynı işlevselliğe ve eşdeğerlik kriterlerine sahiptirler. Tablo (Ek-1) incelendiğinde film, tiyatro, radyo ve dinleti gibi metinlerin çevirilerinde çevirmen, yabancılığın her üç derecesinin yanı sıra iç içe geçmiş yabancılık dereceleri ile de karşılaşmaktadır. *Görsel-işitsel* metin tiplerinde konu odaklı günlük bilgiler yer aldığı *sıradan yabancılık*, yazara uygun, başka dilsel kullanım kalıpları, başka kültürel semboller, farklı jest ve mimiklerden dolayı *yapısal-kültürel yabancılık*, yorum ekleme veya yeni olana vurgu yaparak belirginleştirme ile de *radikal yabancılık* ortaya çıkmaktadır. Çevirmen *görsel-işitsel* metin tiplerinin çevirilerinde özellikle de görsel metin tiplerinde erek izleyici açısından arka plan fonundan kaynaklanan yabancılığı aza indirgeme adına ve anlamayı kolaylaştırmak için *yapısal-kültürel yabancılık* fenomenleri görünür kılarak bunların bilincinde olması halinde çeviri işlevselliği daha iyi sağlanmış olacaktır.

Son olarak tablo da (Ek-1) yer alan çalışma kapsamında geliştirilen karma metin tipleri adı altında verilen *bilgilendirici*, *anlatımsal*, *yönlendirici*, *görsel-işitsel* yani iç içe geçmiş metinler ile metin tipleri arası geçişlerde kesin sınırlar yoktur. Her metnin bir şekilde bilgi, anlatım, yönlendirici ve görsel unsurlara sahip olabileceği anlaşılmaktadır. Örnekleme gerekirse, bilgi içerikli bir kullanma kılavuzu aynı zamanda bilginin aktarımını kolaylaştırmak amacıyla resim veya çizim de içerebilmektedir. Bir diğer örnek ise bir romanın içinde yer alabilecek yemek tarifi olabilir. Dolayısıyla ne yabancılığın derecesi kesin sınırlar ile ayrılabilir ne de metin tipleri, her ikisi de birbiri içine geçmiş bir şekilde çevirmen karşısına çıkacaktır. Çevirmenin yabancı ve yabancılık dereceleri bilgisi Skopos'u doğrultusunda metnin aktarımında ve işlevinde belirleyici olacaktır.

Ek-1

Metin Tipi	Metin İşlevi	Odak	Eşdeğerlik Kriteri	Çeviri Yöntemi	Metin Örnekleri	Yabancılık Dereceleri	Yabancılık derecesi gerekçesi
• bilgilendirici	• bilgi aktarımı	• konu odaklı	• içerik düzeyinde değişmezlik	• gerçeğe uygun (düz yazı)	• rapor • sertifika • kullanım kılavuzu • alan kitapları	• sıradan yabancılık	• bilgi odaklı • ansiklopedik bilgi ağırlıklı
• anlatımsal	• sanatsal ifade aktarımı	• gönderici/ yazar odaklı	• sanatsal tasarım benzetimi	• yazara uygun (özdeşleştirici)	• roman • novel • şiir • dram • hikâye • komedi • biyografi	• ağırlıklı olarak yapısal yabancılık • edebî metinlerdeki motiflere göre radikal yabancılık	• başka dil • başka kültür • başka değerler sistemi • başka düzenler
• yönlendirici	• davranışsal uyanların çözümlenmesi	• davranış odaklı	• metin içi özdeşlik çağrısı	• hitap odaklı • başlangıçta “parodi çevirisi” sonraları uyarlama/yerlileştirme	• broşür veya reklam • demagoji • propaganda • vaaz • yergi – övgü • eğilimsel/ideolojik roman ve yorumlanacak metinler	• sıradan yabancılık • yapısal yabancılık • radikal yabancılık yabancılık dereceleri arası geçiş	• reklam, broşür gibi bilgi odaklı metinler • propaganda, vaaz gibi kültür ve sistem odaklı metinler • ideolojik roman ve yorum odaklı metinler
• görsel- işitsel	• bilgi ve sanatsal ifade aktarımı • davranışsal uyanların çözümlenmesi	• konu odaklı • gönderici ve davranış odaklı	• içerik düzeyinde değişmezlik • sanatsal tasarım benzetimi • metin içi özdeşlik çağrısı	• gerçeğe uygun • yazara uygun • hitap odaklı	• film • tiyatro • radyo • dinleti	• sıradan yabancılık • yapısal yabancılık • radikal yabancılık yabancılık dereceleri arası geçiş	• gerçeğe uygun günlük bilgi içerikli • yazara uygun başka dil, başka kültür odaklı olmasından dolayı yapısal • yorum, ekleme veya yeni olanı ortaya çıkarma
• karma metinler: bilgilendirici, anlatımsal, yönlendirici, görsel-işitsel (iç içe geçmiş metinler)	• bilgi aktarımı • sanatsal ifade • estetik, hitap • kültürel ve sosyal	• konu odaklı • sanat, edebî dil, toplumsal ifade biçimleri, • sosyal kabul	• eşdeğer, • kabul edilebilirlik, • özdeşlik çağrısı • yenilik yaratma	• gerçeğe uygun • kültüre ve topluma uygun • bilgi ve hitap odaklı	• alan kitapları • internet • film, dizi • kullanma kılavuzları	• sıradan yabancılık • yapısal yabancılık • radikal yabancılık • göreceli yabancılık	Metinler kesin sınırlardan oluşmamaktadır. Bilgi içerikli bir metin aynı zamanda görsel fenomenlerde içerdiği gibi, kültürel bir metin bilgi de içermektedir.

Tab. 1: Reiss’in metin tipleri tablosu (bkz. Reiss 1976:20) yazarlar tarafından yabancılık derecelerine uyarlanarak geliştirilmiştir.

Kaynakça

- Albrecht, Corinna** (2003): Kulturwissenschaftliche Xenologie und Kulturkomparatistik. Wielacher, Alios / Bogner, Andrea (Ed.): *Handbuch interkulturelle Germanistik*. Stuttgart/ Weimar: Springer Verlag, 541-546.
- Arı, Sevinç** (2016): *Çeviri ve Kültürel Semboller*. İstanbul: Değişim Yayınları.
- Bartmann, Sylke / Gimmel, Oliver** (Ed.) (2011): *Das Vertraute und das Fremde. Differenzierung und Fremdverstehen im Interkulturalitätsdiskurs*. Bielefeld: Scriptor.
- Coşan, Leyla / Tekin, Habib** (2021): *Bilder der Judenfeindschaft in den Werken von Jakob Wassermann*. *Diyalog* 2021/1, 3-22.
- Coşan, Leyla / Tekin, Habib** (2021): Stefan Zweigs Werke im Lichte der jüdischen Erinnerungskultur. Coşan, Leyla / Öncü, Mehmet Tahir (Hrsg.): *Jüdische Lebenswelten im Diskurs*, 125-145.
- Enginün, İnci** (2008): *Türkçede Shakespeare Çevirileri ve Etkisi*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Göktepe, Fayıka** (2019): *Yabancı Fenomenolojisi ve Çeviribilimde Yabancılaştırma Sorunsalı*. Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi.
- Leskovec, Andrea** (2011): *Einführung in die interkulturelle Literaturwissenschaft*. Darmstadt: WBG Verlag.
- Markstein, Elisabeth** (2005): Realia. Mary Snell-Hornby, G. Hans Höning, Paul Kußmaul, Peter A. Schmitt (Ed.): *Handbuch Translation*. Tübingen: Stauffenburg Verlag, 288-291.
- Münkler, Herfried / Ladwig, Bernd** (Ed.) (1997): *Frucht und Faszination Facetten der Fremdheit*. Berlin: Akademie Verlag, 65-84.
- Özbent, Sueda** (2020): Türkçeden Almancaya Yapılan Çevirilerde Kültürel Aktarımlar. 2. *International European Conference On Interdisciplinary Scientific Researches*. July 4-5, 2020 Ankara, Turkey.
- Reiss, Katharina** (1976): *Texttyp und Übersetzung: Der operative Text*. Bonn: Scriptor Verlag.
- Reiss, Katharina / Vermeer, Hans J.** (1984): *Grundlegung einer allgemeinen Translationstheorie*. Tübingen: Max Niemeyer
- Straub, Cornelia** (2010): *Texttypologie für ReGlo. Übersetzung von Realia Deutsch-Französisch: Das parlamentarische System in Deutschland*. <https://www.uni-saarland.de/en/departement/lst/staff/andrea-wurm/reglo.html> (Letzter Zugriff: 31.10.2021).
- Strenger, Georg** (2011): Fruchtbare Differenz, Dimensionen der Fremderfahrung. Bartmann, Sylke/ Gimmel, Oliver (Ed.): *Das Vertraute und das Fremde. Differenzierung und Fremdverstehen im Interkulturalitätsdiskurs*. Bielefeld: Scriptor, 135-156.
- Turk, Horst** (1993): Alienität und Alterität als Schlüsselbegriffe einer Kultursemantik. Zum Fremdheitsbegriff der Übersetzungsforschung. Wielacher, Alois (Ed.): *Kulturthema Fremdheit. Leitbegriffe und Problemfelder kulturwissenschaftlicher Fremdheitsforschung*. München: Iudicium Verlag, 173-176.
- Ulbrich, Carina** (2015): *Das Mosaik des Schreibens: Migration Erfahrungen in ausgewählten Werken des Schriftstellers Michael Stvaric*. Berlin: LIT Verlag.
- Waldenfels, Bernhard** (1997): Phänomenologie des Eigenen und des Fremden. Münkler, Herfried ve Bernd Ladwig (Ed.): *Frucht und Faszination Facetten der Fremdheit*. Berlin: Akademie Verlag, 65-84.
- Waldenfels, Bernhard** (1999): *Sinnesschwellen Studien zur Phänomenologie des Fremden 3*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Waldenfels, Bernhard** (2012): *Hyperphänomene. Modi hyperbolischer Erfahrung*. Berlin: Suhrkamp.

Waldenfels, Bernhard (2016): *Topographie des Fremden. Studien zur Phänomenologie des Fremden 1.*
Frankfurt am Main: Suhrkamp.